

GÖCSEJ ÉS GIRGÁCIA

Girgácia a diáknyelvben olyan isten háta mögött fekvő helyet jelent, ahová senki sem kívánkozik. Tréfásan Göcsejt is nevezik *Girgáciának*, — különösen „az ott lakó s környékbeli értelmiség.”¹ *Gönczi* Ferenc szerint e szó „egész valószínűséggel a *Göcsej* szó gúnyos latinizálása.”² *Gönczi* vitába száll *Sebők* Samuval, ki a zalaegerszegi gimnázium 1899—1900. tanévi értesítőjében Göcsej állítólag latinositott nevééről így ír: „A néphumor egyszerű megnyilatkozásában ezt a vidéket az elmaradottság komikus mintaképének állíthatta oda és *Girgáciának* nevezi. Hiúságát is kellemesen érinti, ha *Girgáciának* hívják.”³ Látszólag Göcsej és *Girgácia* azonosításban kételkedni nincs okunk, mert pl. a *Vasmegyei Lapok* 1885. december 17-i számának Cs. J. jelzésű tárcaírója *Göcsejország (Girgácia)* című néprajzilag is érdekes leírásában a göcseji ember „kimegy az erdőre, levág néhány fát . . . s beviszi *Girgácia* fővárosába . . .” *Gönczi* megfigyelései szerint azonban „a nép ezen elnevezést sem komolyan, sem tréfásan nem használja,” — egyszerűen nem ismeri.⁴ *Gönczi* ezen közlését újabban *Szentmihályi* Imre is megerősíti.⁵

Az EtSz a *Girgácia* szót a *Bergengócia* szó alakváltozatai között sorolja fel, mivel *Girgácia* jelentése teljesen azonos *Bergengócia* jelentésével. *Jókai* Mór szerint „*Bergengóciának* neveznek pedig a debreceni diák műnyelvben minden olyan falut, aminek a nevét még a mappán sem találni.”⁶ Iskolásgyermek által írott mesében tréfás nevek között ma is találkozunk vele: „*Nekeresdország királya*, *Nevenincs öfelsége a bergengóciai hajtvádászon . . .*”⁷ *Simonyi* szerint a *Bergengócia* jelentése „hegyes vidék” s vox hibrida a német *berg* szóból a latin *ia* képzővel. A *Gergengócia* alakváltozat játszi szóképzéssel megrövidült változata a *Girgácia*, s a használat folyamán a „hegyes vidék” jelentés „isten háta mögötti hely” jelentéssé alakult. Idővel a hegyekre való utalás teljesen elmosódott, csupán a falu, vidék félreeső, messzelevő, elmaradt volta élt a tudatban.⁸ Eszerint a magyarázat szerint a *Girgácia* szó nem a *Göcsej* szó tréfás latinizálása, hanem a *Bergengócia* szó alakváltozata. Tetszetősége ellenére a *Gergengócia*—*Girgácia* származtatást sem tartjuk kielégítőnek.

¹ *Tolnai* Vilmos: *Girgácia*. Magyar Nyelv, XIII. (1917.) 303.

² *Gönczi* Ferenc: *Göcsej*. Kaposvár, 1914. 22.

³ *Gönczi*: i. m. 663. A 12. sz. jegyzetben.

⁴ *Gönczi*: i. m. 22.

⁵ *Szentmihályi* Imre: A göcseji nép eredethagyományja. Bp. 1958. 6.

⁶ *Dekameron*, III. 8.

⁷ *Kőrösi* Jolán: Ki korán kel, aranyat lel. Népszabadság, 1958. dec. 21. 9.

⁸ Magyar Nyelvőr, VIII. 298.

Ujabbban *Szentmihályi* Imre hívta fel a figyelmet arra a fontos tényre is, hogy a *Kerka folyó mente egykori határörvidék*, melyhez nemcsak Göcsej, hanem Göcsej egyrészén kívül Hetés és Örség is — legalább részben — hozzászámítható.⁹ Az egykori Vas megyében több csermely egyesüléséből keletkező, a mai Vas és Zala megyék területén kanyarogva folydogáló, Szentmiklósnál a Lendvával egyesülő *Kerka folyó* neve 1256-tól kezdve fordul elő *Karaka*, *Karka*, *Kereka*, *Kerka* alakváltozatokban¹⁰. Mocsaras völgyével különösen Kerca község környékén képezte az ország nyugati védelmi vonalának fontos részét.¹¹

A *Kerka folyó* eredetét és felső folyását képező csermelyek a mai Jugoszlávia területén az Ezüsthegy és a Cirkviscse hegy környékén keletkezve, eleinte EK-i irányban haladnak, és így érkeznek a mai Vas megye területére. A Tótkeresztúr felől jó darabon a Nagy-Kerka mellett haladó Kis-Kerka Kerkáskápolna község felett ömlik a Nagy-Kerkába, melynek egyik ága az Ezüsthegről, másika Kerkafő felől jön. Sándorvölgynél felveszi magába a Merák patakot, Petőfánál a Peskócot, Hódosnál a Dolincot és Kerkáskápolna felett a bajánházai völgy erét, úgyhogy a mai Vas megye területére érve, jelentős folyócskává duzzad.¹² A mai Kercaszomor, Bajánsenye és Kerkáskápolna községek határában esős idők alkalmával napjainkban is jelentős területet árasztanak el a Kis- és a Nagy-Kerka hullámai. Ezért régebben azt hitték, hogy a Kerka ezen a területen ered. *Pesty* Frigyes kéziratos helységnévtára szerint „Kerka patak (neve) eredetét Vas megyében fekvő *Kertza* nevű falutól veszi, ahonnan a patak forrását veszi.”¹³ *Kerca* neve különben 1450 körül több ízben *Kirca* alakban fordul elő.¹⁴

A XVIII. század végén Kerca környékét, a *Kerkavidéket* tartották az örvidék (Örség) legszélső kerületének. *Nemesnépi Zakál* György „Eörségnek leírása” című kéziratában 1818-ban írja, hogy az örségieknek „legnevezetesebb Folyó Vizek közé (tartozik) . . . a Kerka . . . a honnan ezen most nevezett (örségi) Helységek közönségessen *Kerka mellyéknek*, *Kerka mentt-nek*, *Kerkatianak*, csúfságból *Gergatianak* is mondatnak.”¹⁵ *Zakál* György mindenképpen megbízható adata szerint *Kerkatia* alakból származó *Gergácia* elnevezés tréfás, csúfolódó jellegű volt.¹⁶

Az Örségre — és nem Göcsejre — értendő elnevezés még hatvan év múlva is félreérthetetlenül élt. *Budenz* József, *Szarvas* Gábor, és *Donner* Ottó, finn tudós, örségi tanulmányútról írta beszámolójában *Berczik* Árpád, „pesti zszurnaliszta”, a következőket: „Az Örség, vagy mint tréfásan nevezik, *Girgácia*, Vas megye alsó csücskét foglalja magában 21 községgel . . . Kercáig terjed. Kercán túl — úgymond egy paraszt — elfogy a magyar imádság és kezdődik a *Tótság (Vendvidék)* . . . *Girgácia* ha nem is termékeny, mégis kellemes, andalítóan kedves föld” — jegyzi meg *Berczik*¹⁷.

⁹ *Szentmihályi*: i. m. 12—13.

¹⁰ *Ortvay* Tivadar: Magyarország régi vízrajza. Bp., 1882. I. 415.

¹¹ *Csánki*: Magyarország történeti földrajza. II. 708.

¹² *Sziklay—Borovszky*: Vasvármegye. Bp., 1898. 8.

¹³ *Pesty* Frigyes Helységnévtára, LXI. kötet, 119, 121.

¹⁴ *Csánki*: i. m. II. 764.

¹⁵ MTA Kézirattára: Földl. 4—r. 9. sz.

¹⁶ Vö. MNy. XIII. 303; XXIX. 287—288. *Dömötör* Sándor: Örség. Bp. 1880. 8—20.

¹⁷ Vas megyei Lapok, 1872. július 18. és augusztus 4.

A mondottak kiegészítése végett utalnunk kell a *Girgácia* szó sajátos hangulati árnyalatára is. A debreceni diáknyelvben egykor divatos *Bergengócia* > *Gergengócia* név sem konkrét tájra, vidékre utal, hanem elképzelt, igen messzé levő, talán nem is létező hegyes területre. Így lett népmeséinkben és meseirodalmunkban a *Bergengócia* szó jelentése „meseország, nemlétező birodalom”. Nemcsak *Zakál* és *Berczik*, hanem ma is élő őrségi adatközlőim szerint a *Girgácia* szó mindig a Vas megyei *Őrség* tréfás neve volt; véleményük szerint talán csak az elnevezés hasonlósága miatt hozták kapcsolatba Göcsejjel. Őriszentpéteren, Szalafőn és Kercaszomoron különösen a református papok és tanítók erősítették nékem, hogy a pápai kollégiumból a nagy ünnepekre küldött legátusok nevezték *Girgáciának* az Orséget azért, mert az általuk látogatott egyházkerület legmesszebb levő része volt. *Vakarcs* Kálmán, a szentgotthárdi járás néprajzi leírója is megerősíti, hogy a pápai legátusok nevezték el ezt a hegyes-völgyes, girbe-görbe vidéket *Girgáciánaak*.¹⁸

Népmeséinkben a XIX. század folyamán játszi képzéssel, latinos végződéssel meglehetősen átformálva találunk földrajzi elnevezéseket. A burkus, prusszus, ánglus, ánglius stb. latinos jellegű népnevek használata ma is tréfás jellegű, régen is az volt. Ezeket a szavakat oly emberek is megértik, akik nem tudnak latinul. A latinosított országnevekből elvonás útján keletkeztek a népnevek: *Francia*, *Scithia*, *Bosnia* > *francia-*, *szitty-*, *bosnya-* (ország). Ezek tehát latinos végződésű nem-latin (ál-latin) szavak.¹⁹ Az *experiantia*, *aperentia*, *oberentia* > *operentia* („külső-, túlsó-, felső-országokban való vándorlás”) latin, illetve latinosított szavaknak az iskolai (diák-) nyelvben való tréfás alkalmazása és vegyülése következtében olvadt össze a „tanulmányút, vándorút” és a „felső világ, túlsó vidék, nagyon messze levő ország” jelentése a népmesékből ma is jólismert *operencia* szavunkban.²⁰ A népnyelvbe diákok közvetítésével is jutottak el latinos szavak, különösen a diákok szokásos vándorlásával, országlátásával, és vándorlásával kapcsolatban.

A *Girgácia* is ilyen tréfás ál-latin szó. A *Kirca* > *Kerca* > *Kerka* szóból játékosan kifundált *Kerkatia* > *Kirkatia* eredetileg a Kerkavidékre utalt. Ez a terület azonban sem ma, sem a régi időkben nem egyezett meg sem az Orséggel, sem Göcsejjel, hanem mindegyikből foglalt magába egy részt. Láttuk, hogy eredetileg a Kerka forrásvidékére, később azonban az Őrségre is, Göcsejre is alkalmazták. A név eredetileg nem szerepelt sem népmesékben, sem népszokásokban, csupán a parasztsággal együttélő falusi értelmiség körében élt. Hasonló hangzásánál fogva használata során az *Operencia-*, *Bergengócia*-féle szavak csoportjába került, mivel az ország legszélén levő vidéket, az ismert világ szélén, perifériáján levő országrészt jelentette. Alakilag tehát önálló képződmény, mely a pápai kollégium művelődési hatóságának emlékét őrzi: Göcsejjel a göcseji Kerkavidék révén került kapcsolatba.²¹

Dömötör Sándor

¹⁸ *Vakarcs* Kálmán: A szentgotthárd-muraszombati járás ismertetése. Szombathely, 1939. 67.

¹⁹ MNy. XIII. 286.; Nyr. LXXII. 240.

²⁰ MNy. XXIX. 286.; Nyr. LXXII. 241.

²¹ Vö. Dömötör Sándor: *Girgácia*. MNy. LVI. 384—386.

ГЭЧЕЙ И ГЫРГАЦИЯ

Деревенская интеллигенция, живущий среди крестьянства, называет Гэчей през-
ренно Гыргацию. Автор доказывает, что с конца 17. столетия ученики из города Папа
пользовались со словом Гыргация для обозначения окружающего территорию реки
Кэрка и оформили слово с латинским суффиксом: -ия.

Ученикам, ходившим на научные путешествия, крайним пунктом действий слу-
жила пограничная территория „по Кэркия”, „при Кэркия”. По этому: слово в практике
вмешался со словами, известных из венгерских народных сказок: Оберентия < Опе-
рентия и Бергенгоция < Гэргэнгоция: „страна на крае земли” значением словами.

Шандор Дёмётёр